

УДК 330.341.003.13

ОСОБЛИВОСТІ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИХ ПЕРЕДУМОВ ЯК ОСНОВНОГО ЧИННИКА ЕФЕКТИВНОГО ПРОЦЕСУ ТРАНСФОРМАЦІЇ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ

В. Станько, к. е. н., доцент,

О. Шавалюк, здобувач

Львівський національний аграрний університет

© В. Станько, О. Шавалюк, 2014

Станько В., Шавалюк О. Особливості соціально-економічних передумов як основного чинника ефективного процесу трансформації економіки України

Розглянуто особливості трансформації економіки України на сучасному етапі її розвитку, досліджено проблеми, що виникають у процесі трансформації, обґрунтовано напрями оптимізації соціально-економічного розвитку на основі раціоналізації трансформаційної динаміки.

Ключові слова: соціально-економічні процеси, трансформація, економіка, ефективність.

Stan'ko V., Shavalyuk O. The features of the socio-economic preconditions as the main factor of an effective process of transformation of economy of Ukraine

In the article the features of transformation of economy of Ukraine are examined on the modern stage of its development, problems which arise up in the process of transformation are investigated, directions of optimization of socio-economic development are grounded on the basis of rationalization of transformation dynamics.

Key words: socio-economic processes, transformation, economy, efficiency.

Станько В., Шавалюк А. Особенности социально-экономических предпосылок как главного фактора эффективного процесса трансформации экономики Украины

Рассматриваются особенности трансформации экономики Украины на современном этапе ее развития, исследуются проблемы, возникающие в процессе трансформации, обосновываются направления оптимизации социально-экономического развития на основе рационализации трансформационной динамики.

Ключевые слова: социально-экономические процессы, трансформация, экономика, эффективность.

Постановка проблеми. Формування в Україні змішаної економічної системи поставило перед державою та суспільством складні і масштабні проблеми. Це зумовлено тим, що процес суспільного реформування охоплює майже всі складові соціально-економічного організму, вимагає узгодженості, синхронізації дій щодо їх перетворень. Додаткові труднощі виникають внаслідок того, що інститути різних і несумісних економічних систем – командно-адміністративної та ринкової – погано взаємодіють, суттєво знижуючи ефективність функціонування “перехідних економік” [2].

Україна мала найкращі стартові умови для ринкових перетворень серед пострадянських країн, але продемонструвала чи не найгірші результати. Достатньо сказати, що впродовж 1991-1999 рр. відбувався перманентний економічний спад, причому ВВП скорочувався в середньому на 9,5% щорічно. На кінець періоду він становив лише 38 % від рівня

1990 року. Це є свідченням того, що в керівництві соціально-економічними перетвореннями в країні були допущені серйозні прорахунки та помилки [2].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Об’єктивна необхідність трансформації економіки України зумовлена загальною логікою переходу від історично доведеної та економічно неефективної адміністративно-командної моделі до порівняно ефективної ліберально-капіталістичної соціально орієнтованої ринкової моделі організації економічної життєдіяльності суспільства. Результати наукових досліджень на цю тематику викладені в працях багатьох вітчизняних і зарубіжних економістів, зокрема З. Адамової, О. Білоруса, А. Гальчинського, В. Гейця, С. Глазьева, С. Єрохіна, В. Іноземцева, С. Мочерного, Л. Чернюка та ін. У них відображені більшою мірою суб’єктивні оцінки, рекомендації авторів щодо стану та перспектив розвитку соціально-економічної системи

держави загалом, які ґрунтуються на об'єктивних фактах.

Розвиток економіки супроводжується безперервними різномасштабними трансформаціями, аналізу яких присвячено чимало досліджень. Економічні терміни, що означають сутність понять “структурна трансформація”, “структурні перетворення”, “реструктуризація”, досить часто зустрічаються в економічній літературі, проте чіткості в тлумаченні їх змісту не досягнуто.

Поняття “структурна трансформація”, “структурні перетворення”, “реструктуризація” означають зміни структури сфери діяльності, управління, власності тощо. Саме так у загальному вигляді й трактує їх економічна наука. Зокрема у Великій економічній енциклопедії зміст терміна “трансформація” визначено, як “взаємодію різних процесів та явищ у сфері економіки, політики та іншого, які в результаті забезпечують формування нової якості соціальної системи загалом” [3, с. 681] (тут і далі переклад наш – В. С. і О. Ш.).

Великий економічний словник під трансформацією пропонує розуміти “одну з операцій процесу організації, яка означає реформування основної мети у низку взаємопов'язаних локальних цілей та задач, що забезпечують досягнення глибоких результатів” [4, с. 1089].

Український дослідник С. Єрохін терміном “трансформація” визначає “зміну структури будь-якого об'єкта у рамках самоорганізуючого процесу” [8, с. 13].

У контексті трансформації економіки України під терміном “трансформація”, або однофункціональний йому процес – “структурні зрушення”, слід розуміти процес адаптації (кількісного та якісного пристосування) елементів економічних систем на макро-, мезо- і мікрорівнях та їх взаємозв'язків відповідно до закономірностей функціонування та розвитку ринкового господарства, який призводить до формування якісно нової структури [12, с. 253].

Трансформаційні процеси в економіці України мають свої характерні особливості. Наша держава, по суті, не мала власної економічної системи, це була підсистема єдиного народногосподарського комплексу СРСР, сформована для його обслуговування, без багатьох необхідних для самостійного функціонування елементів. Основний зміст транс-

формаційних перетворень в країні, таким чином, полягає в переході до комплексної і цілісної економічної системи, яка функціонує на ринковій основі. Сьогодні абсолютно очевидно, що об'єктивною необхідністю трансформації економіки України є: перехід від екстенсивних методів господарювання до інтенсивних; забезпечення структурної перебудови економіки на базі новітніх технологій, розширення наукомістких виробництв; реалізація програм нарощування виробництва товарів споживчого ринку, збалансованих із динамікою платоспроможного попиту; пріоритетність малих форм господарювання; утримання інфляції, індексація всіх кількісних параметрів економічних показників; забезпечення ефективності соціальних реформ [12, с. 253].

Постановка завдання. Перед нами стояло завдання: обґрунтувати діяльність держави в трансформаційних соціально-економічних перетвореннях суспільства з акцентуванням уваги на “українському шляху” та пошуку способів підвищення ефективності.

Виклад основного матеріалу. Внутрішні системні трансформації відбуваються в усіх країнах світу. Трансформаційна економіка, за визначенням В. Гейця, передбачає зміну структури економіки й створення нових форм розвитку [11]. Причому трансформація не зводиться лише до ринкових реформ, а має комплексний характер, охоплюючи перетворення у політичній, інституціональній та культурній сферах, що синхронізуються між собою у просторі й часі.

На сучасному етапі розвитку економічних систем виділяють різні форми трансформацій. Так, згідно з результатами численних досліджень відмінною рисою економічного розвитку на сучасному етапі є висунення на перший план процесів постіндустріальної трансформації. На думку В. Іноземцева, місце лідера у світовій економіці ХХІ ст., безсумнівно, належатиме постіндустріальній господарській системі. Найбільш очевидним наслідком її становлення в розвинутих західних країнах, починаючи зі середини 70-х рр. ХХ ст., є формування нового міжнародного порядку, що характеризується передусім поглибленням і розширенням диспропорцій у розвитку між постіндустріальними та іншими країнами світу [9]. Відповідно дослідження довгострокової перспективи розвитку країн є продуктивним насамперед у рам-

ках процесу постіндустріальної трансформації.

Результативність дослідження трансформаційних процесів, їх чинників і наслідків, як і будь-якого іншого дослідження, визначається передусім процесами отримання, опрацювання, засвоєння та використання знань. Теоретичний рівень пізнання процесів трансформації пов'язаний насамперед із використанням системного підходу. Принцип системності як невід'ємний елемент діалектичного методу дослідження органічно взаємопов'язаний з принципами розвитку, єдності й боротьби суперечностей, історизму тощо. Дослідження трансформації економічних систем базуються на комплексному застосуванні перелічених логічних принципів, кожен з яких групує навколо себе низку конкретніших прийомів, правил, засобів пізнання [10, с. 173].

Відмінною рисою українських трансформаційних процесів від таких в інших економічно розвинутих державах є те, що вони мали революційний характер. Наприкінці ХХ ст. Україна змінила напрями соціально-економічного розвитку, стала на шлях радикальних соціально-економічних і політичних змін з урахуванням досвіду й досягнень розвинутих країн світу. Однак через відсутність національної трансформаційної моделі і невдале запозичення чужих моделей економічного розвитку, зокрема моделі економічних реформ, що відома як "вашингтонський консенсус", на жаль, перехід у нову якість набув руйнівного характеру. Замість прогресивних економічних і науково-технологічних зрушень, побудови соціально орієнтованої демократичної держави, підвищення матеріального добробуту і духовного рівня життя народу Україна прийшла до глибокого занепаду [1, с. 5].

Нові виклики світової економіки у ХХІ ст. поставили перед Україною об'єктивну необхідність розвитку в умовах глобалізації і показали неготовність до глобальної конкуренції й глобальної інтеграції. Проблеми соціально-економічного розвитку нашої держави в умовах глобалізації пов'язані з тим, що країні доводиться вирішувати питання оптимального залучення в глобальну економіку в умовах незавершеної системної соціально-економічної і політичної трансформації. Стверджувати, що Україна в перехідному режимі, не є цілком вірно; перехід не відпо-

відає ні часовому, ні ідеологічному поняттю, тобто досягненню поставленої мети (у цьому разі розвинутій ринковій економіці). Тому для означення етапу трансформації, на якому перебуває Україна сьогодні, найчастіше вживають термін "постперехідна, або посттранзитивна, економіка" [1, с. 5].

Отже, сучасна економіка загалом нестабільна й заглибилася в депресію, спад промислового виробництва має системний характер, глибокі інфляційні процеси протікають поруч з інтенсивним зростанням усіх видів неплатежів, загострилися відносини між підприємствами. Окрім того, на тлі такої ситуації відсутня інноваційна активність підприємств. Багато з-поміж них тривалий час не впроваджують нові технології, не модернізують існуючі, відсутні схеми переробки, слабка автоматизація тощо. Це у свою чергу негативно позначається на конкурентоспроможності продукції, та ще більше – на виробленні прогресивних тенденцій у формуванні соціально-економічної політики [1, с. 5].

Переважають кризоутворювальні чинники, надбані Україною останнім часом. У сукупності це дає колосальний резонанс і робить економіку України залежною від впливу інших держав, особливо у формуванні пріоритетів соціально-економічного розвитку. Водночас залежність національної економіки та пріоритетів соціально-економічного розвитку від світового господарства має не тільки негативні наслідки, а й позитивні внаслідок збільшення зовнішнього попиту.

Однак криза світового господарства свідчить про те, що залежність національної економіки повинна бути раціональною, тобто необхідне збалансоване співвідношення між внутрішнім ринком та експортом. Позитивом для України в ситуації кризи світового господарства є, як би парадоксально це не звучало, нерозвиненість економіки й слабка інтеграція на світові товарний і фінансовий ринки.

Окрім того, на тлі погіршення кон'юнктури на світовому ринку й зниження ділової активності в розвинутих країнах ситуація в державі, що розвивається, – Україні – для інвесторів стане привабливішою. Ці обставини маловтішні для згладжування негативних чинників, що впливають на економіку України, однак це показує неоднозначність кризоутворювальних чинників.

Останніми роками в Україні загострилися і без того складні політичні відносини, що суттєво погіршують стан формування пріоритетів соціально-економічного розвитку. Сьогодні стабілізація політичної ситуації і ліквідація її наслідків є першочерговим завданням для антикризового управління на макrorівні. Перелічені обставини формують засади антикризового управління як основи формування оптимальної моделі пріоритетів соціально-економічного розвитку в трансформаційному посттранзитивному періоді, а також принципи поведінки підприємства в таких умовах, основним з яких є готовність підприємства до сприйняття й подолання кризової ситуації.

Основною дестабілізуючою причиною формування пріоритетів соціально-економічного розвитку є апобаральність ідеології господарювання, що заснована на невідповідності реальної економічної ситуації і державної політики, що проводиться [1, с. 5-6]. Адже саме проголошення політичної незалежності та взятий курс на проведення економічних реформ стали вирішальними кроками для розвитку української економіки. Тоді, проголошуючи незалежність України, наші співвітчизники сподівалися примножити економічний потенціал держави і на його основі поліпшити національний добробут. Натомість трансформаційні перетворення призвели до щорічного скорочення сільськогосподарського та промислового виробництва, зростання безробіття, суттєвого зменшення сукупного попиту населення, зумовленого зниженням його реальних грошових доходів, надмірного розвитку особистих селянських господарств тощо [5, с. 26].

Отже, на сучасному етапі до основних тенденцій трансформації соціально-економічних процесів української економіки можна віднести подальше поглиблення соціальної нерівності за всіма показниками (економічними, політичними, соціальними) та маргіналізацію значної частини населення, що призводить до зростання напруженості в суспільстві.

З одного боку, соціальна нерівність є результатом сформованої останніми роками системи розподілу доходів, доступу до економічних, політичних, соціальних ресурсів, а з іншого – результатом державної політики. Подальший розвиток стратифікаційних процесів в українському суспільстві залежатиме від швидкості економічного та політичного реформування, від зміни державної ідеології, яка підмінена сьогодні інтересами вузького кола людей [6].

Висновки та перспективи подальших наукових пошуків. Понад двадцять років української незалежності для України не стали періодом динамічного соціально-економічного розвитку, що переважно зумовлено відсутністю чітких механізмів та інструментів макроекономічного регулювання. Відповідно трансформаційні процеси безсистемні й хаотичні, наша держава втрачає свої позиції в рейтингах економічно розвинутих країн. Спостерігається поступова “реанімація” основних рис докризової моделі економічного розвитку, яка зберігає значну волатильність економіки та надмірну чутливість до коливань світової кон’юнктури. Водночас економічне зростання парадоксальним чином поєднується з невпевненістю в сталості цього процесу, що пов’язано з нестійкістю світової економічної динаміки, а поточний стан вітчизняної економіки, незважаючи на досягнуті позитивні зрушення післякризового періоду, також не дає підстав для заспокоєння щодо перспектив подальшого економічного розвитку. Структурні характеристики розвитку країни засвідчують, що зростання не сприяє подоланню суперечностей, які негативно впливають на її соціально-економічний поступ. Вирішувати окреслені проблеми в Україні необхідно комплексно, застосовуючи важелі, властиві макроекономічному регулюванню [7, с. 77].

Передбачається вивчення соціально-економічних процесів трансформації економіки в контексті українських реалій як передумов подальшого розвитку України.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК

1. Адаманова З. О. *Формування пріоритетів соціально-економічного розвитку в посттранзитивних економіках* / З.О. Адаманова // *Бізнесінформ*. – 2011. – № 9. – С. 4–7.
2. Маніловська Г. Я. *Ринкова трансформація економіки України (економічна роль держави)* [Електронний ресурс] / Г. Я. Маніловська. – Режим доступу : <http://www.lib.ua-ru.net/diss/cont/348634.html>.
3. *Большая экономическая энциклопедия*. – М. : Эксмо, 2008. – 816 с.

4. Большой экономический словарь. – М. : Институт новой экономики, 2002. – 1280 с.
5. Глубіш Л. Особливості продовольчого забезпечення населення України / Л. Глубіш // Аграрна економіка. – 2013. – Т. 6, № 1-2. – С. 24–27.
6. Давидюк О. О. Соціальна політика в умовах поглиблення соціальної нерівності в Україні [Електронний ресурс] / О. О. Давидюк. – Режим доступу : http://cpsr.org.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=133:2010-12-08-15-45-36&catid=29:2010-06-15-18-48-34&Itemid=35.
7. Диха М. В. Трансформація економіки України за роки незалежності під призмою макроекономічної стабільності / М. В. Диха // Вісник Хмельницького національного університету. – 2012. – № 4, т. 3. – С. 72-77.
8. Єрохін С. А. Структурна трансформація національної економіки (теоретико-методологічний аспект) / С. А. Єрохін. – К. : Світ знань, 2002. – 528 с.
9. Иноземцев В. Парадоксы постиндустриальной экономики / В. Иноземцев // Мировая экономика и международные отношения. – 2000. – № 3. – С. 3-11.
10. Кирилюк Є. М. Методологія дослідження процесів трансформації економічних систем у сучасних теоріях / Є. М. Кирилюк, А. М. Прощаликіна // Механізм регулювання економіки. – 2011. – № 4. – С. 172-179.
11. Трансформація моделі економіки України (ідеологія, протиріччя, перспективи) : монографія / за ред. В. М. Геєця. – К. : Логос, 1999. – 500 с.
12. Чернюк Л. Г. Трансформаційні процеси в економіці України та її регіонах: проблеми та перспективи / Л. Г. Чернюк // Збірник наукових праць ВНАУ : економічні науки. – 2011. – №1 (48). – С. 252-256.

